

Artykuły

„Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego”
21 (2015) 41, s. 5–22

Grzegorz KUBLIN

Wyższe Międzydiecezjalne Seminarium Duchowne w Opolu

Piśmiennictwo średniowiecznych dominikanów związanych z klasztorem w Raciborzu

Streszczenie

Bracia Kaznodzieje pojawili się w Raciborzu w latach 1238–1245 i cieszyli się uznaniem miejscowych książąt. Zapewne od 1255 r. posiadali własny klasztor. Już w drugiej połowie XIII w. działała w nim szkoła konwentualna, a w XIV w. funkcjonowały trzy typy szkół partykularnych (sztuk, filozofii i teologii), co stwarzało warunki do zdobycia odpowiedniego wykształcenia i do rozwoju pisarstwa. Dominikanie z epoki średniowiecza związani z raciborskim konwentem są autorami dzieł: hagiograficznych, liturgicznych, rocznikarsko-kronikarskich, kaznodziejskich, teologicznych, a nawet medycznych. Wśród nich zauważa się

Ks. dr Grzegorz Kublin (ur. w 1974 r.). Jest doktorem nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła. W 2014 r. obronił rozprawę doktorską zatytułowaną *Eufemia raciborska w historiografii*. Jego szczególnym obszarem zainteresowań są dzieje klasztoru dominikanek w Raciborzu (1299–1810), a na ich tle życie i działalność oraz kult najwybitniejszej z raciborskich zakonnicek – księżniczki Eufemii raciborskiej, zmarłej w opinii świętości 17 stycznia 1359 r. Publikuje artykuły w czasopismach: „Studia teologiczno-historyczne Śląska Opolskiego” i „Folia Historica Cracoviensia”. Obecnie pracuje w Wyższym Międzydiecezjalnym Seminarium Duchownym w Opolu.

następujących pisarzy: kanonika krakowskiego i przeora raciborskiego klasztoru Wincentego z Kielczy (XIII w.), prowincjała polskiej prowincji dominikanów i inkwizytora Peregryna z Opoła (XIII/XIV w.) oraz proregensa dominikańskiego studium generalnego w Krakowie Mikołaja Lypoldi (XIV/XV w.). Ich dorobek pisarski stanowi cenne źródło do poznania kultury piśmienniczej średnio-wiecznych dominikanów.

Słowa kluczowe: dominikanie, Racibórz, piśmiennictwo, Wincenty z Kielczy, Peregryn z Opoła, Mikołaj Lypoldi, *Rocznik górnośląski*, kodeks lekarski.

Niemalý wkład w życie duchowe, kulturalne i gospodarcze Raciborza wnieśli dominikanie, którzy pojawili się w tym mieście w pierwszej połowie XIII w. Na podstawie listy klasztorów sporządzonej w latach 1303–1304 przez francuskiego dominikanina Bernarda Guidonisa (1261–1331) uważa się, że do sformułowania raciborskiej wspólnoty Braci Kaznodziejów doszło najprawdopodobniej w latach 1238–1245¹. Pierwszą wzmiankę o przeorze i ośmiu, wymienionych z imienia (Jarosław, Jakub, Paweł, Marchon, Mikołaj, Dzierżek, Wincenty i Marek), raciborskich dominikanach znajdujemy w testamencie księcia opolsko-raciborskiego Mieszka II Otyłego, zaopatrzonego jedynie w datę dzienną 29 października, bez daty rocznej². Tenże dokument, według Marka L. Wójcika, należy datować na 1245 r.³ Za dokument fundacyjny raciborskiego klasztoru przyjmuje się akt z 14 kwietnia 1258 r., chociaż niewątpliwie ma on charakter confirmacyjny. Jako inicjatorów raciborskiego klasztoru wymienia on: wspomnianego Mieszka II Otyłego, jego brata, Władysława, oraz ich matkę – Wiołę⁴. Bez wątplenia klasztor zaczął funkcjonować wcześniej, dość prawdopodobne jest, że już od 1255 r., o czym informuje zapiska z XVIII w.⁵ Dla większej wiarygodności tej

¹ J. KŁOCZOWSKI, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin 1956, s. 52, 289, 294.

² W. WATTENBACH (wyd.), *Urkunden des Klosters Czarnowanz*, Codex diplomaticus Silesiae 1 (dalej: CDS 1), Breslau 1857, nr 7, s. 6–7.

³ M.L. WÓJCIK, *Appendix do najnowszych badań nad testamentem Mieszka II Otyłego, księcia opolsko-raciborskiego*, „Wieki Stare i Nowe” 4 (2005), s. 57–73.

⁴ W. WATTENBACH (wyd.), *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicanerinnen in der Stadt Ratibor*, CDS 2, Breslau 1859, nr 2, s. 107–108.

⁵ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dalej: BUWr), IV Q 194, s. 45r; zob. *De conventibus, provinciis et congregationibus sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum in imperio Germanico (1221–1900)*, „Analecta Sacri Ordinis Praedicatorum” 8 (1900), t. IV, fasc. 5, s. 689; W. DOMINIĄK, *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, Racibórz 2009, s. 199–202.

informacji warto dodać, że w 1256 r. w Raciborzu zebrała się kapituła prowincjalna polskiej prowincji Zakonu Kaznodziejskiego⁶. Wiadomo również, że kolejne kapituły prowincjalne zbierały się w Raciborzu w 1294, 1299 i 1375 r., co świadczy o znaczeniu raciborskiego klasztoru w XIII i XIV w.⁷ Dominikanie cieszyli się zaufaniem i przychylnością książąt opolsko-raciborskich. Pojawiali się oni w otoczeniu tychże władców. Mieszko II Otyły chciał być pochowany w ich kościele, a książę Władysław I w dokumencie z 14 kwietnia 1258 r. wspomniał o pożytkach, jakie on i lud będą mieć z ich zbawiennych napomnień, głoszenia słowa Bożego i przykładu⁸. Bracia Kaznodzieje sprawowali również opiekę (*cura monialium*) nad klasztorem raciborskich dominikanek, ufundowanym w 1299 r. przez księcia raciborskiego Przemysła, w którym zasadniczą rolę odegrała jego córka Eufemia (Ofka), zmarła w opinii świętości 17 stycznia 1359 r.⁹

Już w drugiej połowie XIII w. istniała w klasztorze dominikanów w Raciborzu szkoła konwentualna, w której nauczał lektor (*lector conventualis*). W XIV w. pojawiają się tu trzy typy szkół partykularnych: sztuk (*artium*), filozofii (*studia naturarum* lub *philosophiae*) i teologii (*studia sententiarum* lub *Bibliae*), w których zajęcia prowadzili odpowiednio: lektor sztuk, lektor filozofii (znany też jako *lector naturarum* lub magister studentów) i kursor. To czyniło go najważniejszym obok Krakowa klasztorem kontraty małopolskiej i stwarzało możliwości rozwoju intelektualnego i piśmiennictwa¹⁰. W klasztorze Braci Kaznodzie-

---

⁶ R.F. MADURA (wyd.), *Acta capitulorum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*, t. I, Roma 1972 (dalej: ACPD), s. XXV, 6.

⁷ *Tamże*, s. XXVIII, 6, 10, 15; CDS 2, nr 9, 11, s. 112, 117.

⁸ J. KŁOCZOWSKI, *Dominikanie polscy na Śląsku*, s. 59–60, 64; A. BARCIAK, *Księżęta raciborscy a klasztory dominikańskie w Raciborzu*, w: TENŻE (red.), *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, Katowice 2008, s. 115–118.

⁹ *Tamże*, s. 118–122; S. ZONENBERG, „*Cura monialium*” w polskich klasztorach Dominikanek na tle ogólnozakonnym, w: A. RADZIMIŃSKI, D. KARCZEŃSKI, Z. ZYGLEWSKI (red.), *Sanctimoniales. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej (do przetomu XVIII i XIX wieku)*, Bydgoszcz – Toruń 2010, s. 51–54. Na temat Eufemii raciborskiej zob. szerzej: G. KUBLIN, *Świątobliwa Eufemia raciborska († 17 I 1359)*, Opole 2013² – tu dalsza bibliografia, s. 29–31; TENŻE, *Średniowieczne i nowożytne „testimonia sanctitatis” Eufemii raciborskiej (zm. 1359)*, „Folia Historica Cracoviensia” 19 (2013), s. 73–90; P. STEFANIAK, *Z dziejów relikwii świątobliwej Ofki Piastówny, dominikanki raciborskiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 44 (2011), z. 1, s. 45–58; A. SZYMAŃSKI, *Świątobliwa Eufemia (Ofka) raciborska – księżna i dominikanka*, „Studia Śląskie” 64 (2005), s. 217–230.

¹⁰ J. KŁOCZOWSKI, *Dominikanie polscy na Śląsku*, s. 217; J.B. KOROLEC, *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej w XIII–XIV wieku*, „Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej” 2 (1962), s. 210–211, 321; R. ŚWIĘTOCHOWSKI, *Szkolnictwo teologiczne dominikanów*, w: M. RECHOWICZ (red.), *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. II, cz. 2, Lublin 1975, s. 248 (nr 103); K. KACZMAREK, *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*, Poznań 2005, s. 137, 139, 142, 228, 241–242, 267, 303–304; T. GAŁUSZKA, *Szkolnictwo konwentualne i partykularne w strukturach polskiej prowincji dominika-*

jów w Raciborzu funkcjonowała również biblioteka, która znajdowała się koło zakrystii. Jednak ze względu na to, że dotyczyły go liczne pożary (1300, 1546, 1574, 1637 r.), bardzo dotkliwie ucierpiały jej zbiory¹¹. Sekularyzacja klasztoru nastąpiła 18 grudnia 1810 r.¹²

W gronie znanych średniowiecznych pisarzy dominikańskich, związanych z klasztorem w Raciborzu przez fakt przebywania w nim, znajdują się: Wincenty z Kielczy, Peregryn z Opola i Mikołaj *Lypoldi*. Uważa się, że dziełem raciborskich dominikanów są: *Rocznik górnośląski* i częściowo kodeks lekarski.

1. Wincenty z Kielczy

Nad rekonstrukcją życiorysu Wincentego z Kielczy pracowało już wielu badaczy. Większość z nich zajęła się również omówieniem spuścizny pisarskiej tego dominikanina¹³. Wincenty urodził się ok. 1200 r. w Kielczy koło Strzelec Opolskich na Górnym Śląsku. W źródłach pojawia się w 1222 r. jak prezbiter i kapelan dworu biskupa krakowskiego Iwo Odrowąża (*capellani curie episcopi: [...] Vincentius et Stanimirus presbyteri*)¹⁴. W latach 1227–1235 występował

---

nów XIV stulecia. *Nowe ujęcie w świetle nowych źródeł*, „Roczniki Historyczne” 78 (2012), s. 193, 195–205.

¹¹ A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibor 1881, s. 54, 786, 788; H. SCHAFFER, *Die ehemalige Dominikaner-Kirche jetzt Kuratial-Kirche zu Ratibor*, Ratibor 1895, s. 6; F. WOLNIK, *Sekularyzacja raciborskich klasztorów dominikańskich*, w: TENŻE (red.), *Sekularyzacja dóbr kościelnych na Górnym Śląsku w 1810 roku*, Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 66, Opole 2011, s. 92. Na temat biblioteki i księgozbioru dominikanów raciborskich zob. szerzej: K. ZAWADZKA, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, Wrocław 1999, s. 71–74.

¹² N. MIKA, *Kasaty klasztorów na ziemi raciborskiej*, w: M. DERWICH, M.L. WÓJCİK (red.), *Pruskie kasaty klasztorne na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie. Księga streszczeń*, Wrocław 2010, s. 112.

¹³ T. WOJCIECHOWSKI, *O życiu i pismach Wincentego z Kielc*, „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie” 5 (1885), s. 30–36; M. PLEZIA, *Wincenty z Kielc, historyk polski z pierwszej połowy XIII wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 7 (1962), s. 15–41; G. LABUDA, *Twórczość hagiograficzna i historiograficzna Wincentego z Kielc*, „Studia Źródłoznawcze” 16 (1971), s. 103–137; S. DOBRZANOWSKI, *Wincenty z Kielc*, w: H.E. WYCZAWSKI (red.), *Słownik polskich teologów katolickich*, t. IV, Warszawa 1983, s. 438–439; A. LATKOWSKI, *Wincenty z Kielczy, dominikanin – życie i twórczość*, „Przegląd Tomistyczny” 5 (1992), s. 63–70; A. SIWCZYŃSKA, *Spór o biografię Wincentego dominikanina*, „Studenckie Zeszyty Historyczne” 4 (2001), s. 54; M. WOSKOWSKI, *Wincenty z Kielczy. Człowiek i dzieło*, w: A. POBÓG-LENARTOWICZ (red.), *Kult św. Stanisława na Śląsku (1253–2003)*, Opole 2004, s. 107–116; A. WITKOWSKA, J. NASTALSKA, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne. Słownik hagiografów polskich*, t. I, Lublin 2007, s. 262–263; A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Wincenty z Kielczy*, w: F. WOLNIK (red.), *Świętość na ziemi raciborskiej*, Sympozja 76, Opole 2009, s. 45–53; R. SKRZYNIARZ, *Wincenty z Kielc*, *Wincenty z Kielczy*, EK 20, k. 664.

¹⁴ W. SEMKOWICZ, S. BUDKOWA (wyd.), *Album paleographicum. Tabularum I–XXXI textus*, Cracoviae 1935, nr 5, s. 8.

w dokumentach w charakterze świadka jako kanonik kapituły krakowskiej¹⁵. Będąc dominikaninem w krakowskim klasztorze, w 1237 r. brał udział w sprowadzeniu z Modeny do Krakowa doczesnych szczątków zmarłego bpa Iwona¹⁶. W 1245, 1258 i 1260 r. przebywał w konwencie raciborskim, piastując w 1258 r. urząd przeora (*Frater Vincencius prior fratrum Predicatorum Ratybor*)¹⁷. Pod koniec swego życia (zapewne ok. 1261 r.), bez wątplenia po śmierci św. Jacka (zm. 15 sierpnia 1257 r.), przebywał w Krakowie („Biorąc pod uwagę słabe moje siły, zbliżający się kres życia, [...] ja, brat Wincenty z Zakonu Kaznodziejskiego, na prośbę wielbnego pana Prędoty, biskupa krakowskiego, i jego kapituły postarałem się pokrótce i prosto opisać [...]. Ty zaś idź do Krakowa, do kościoła Świętej Trójcy, wyznaj swoje grzechy bratu Wincentemu dominikaninowi [...]. Znajdziesz go zaś koło kościoła przy kolumnie, naprzeciw grobu brata Jacka, siedzącego i słuchającego spowiedzi”)¹⁸. Zmarł 2 stycznia ok. 1261 r. Nie jest znane miejsce jego śmierci. Bierze się pod uwagę klasztor dominikanów w Krakowie, za czym przemawia nota obituarna w *Nekrologu dominikanów krakowskich* (*F. Vincencius de Kielcza, qui ossa Ivonis be: me: episcopi Cracoviensis de ciuitate Mutinensi ad conuentum attulit*)¹⁹.

¹⁵ E. JANOTA (oprac.), *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, w: *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile*, cz. 2, Kraków 1867, nr 5, s. 6; tamże, nr 10, s. 9; F. PIĘKOSIŃSKI (wyd.), *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, t. I, Kraków 1874, nr 21, s. 29; TENŻE (wyd.), *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, Kraków 1876, nr 16, s. 23; TOŻ, t. II, Kraków 1886, nr 410, 413, s. 55, 58.

¹⁶ W. KĘTRZYŃSKI (oprac.), *Katalogi biskupów krakowskich*, w: A. MAŁECKI, W. KĘTRZYŃSKI, X. LISKE (wyd.), *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878, s. 355, 357; TENŻE (wyd.), *Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior)*, *Monumenta Poloniae Historica* 4, Lwów 1884, s. 332.

¹⁷ W. IRGANG (wyd.), *Schlesisches Urkundenbuch*, t. II, Wien – Köln – Graz 1977, nr 295, s. 177; TOŻ, t. III, Köln – Wien 1984, nr 277, 317, 340, s. 183, 211, 224. Na temat tożsamości Wincentego z Kielczy z dominikaninem raciborskim zob. G. LABUDA, *Twórczość hagiograficzna*, s. 104, przypis 5.

¹⁸ M. PLEZIA (oprac.), *Żywoć większy św. Stanisława*, w: TENŻE (oprac.), *Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, tłum. J. Pleziowa, Warszawa 1987, s. 249–250, 325–326; A. LATKOWSKI, *Wincenty z Kielczy*, s. 65.

¹⁹ H. ZEISSBERG, *Kleinere Geschichtsquellen Polens in Mittelalter*, „Archiv für österreichische Geschichte” 55 (1877), s. 139; M. PLEZIA, *Wincenty z Kielc*, s. 22; TENŻE, *Żywoć większy św. Stanisława*, s. 238; A. LATKOWSKI, *Wincenty z Kielczy*, s. 65; A. SIWCZYŃSKA, *Spór o biografję Wincentego dominikanina*, s. 49–50.

Wincenty sporządził dwa żywota św. Stanisława: *Żywot mniejszy (Vita minor)*²⁰ i *Żywot większy (Vita maior)*²¹. *Żywot mniejszy św. Stanisława* napisał ok. 1250 r. na potrzeby starań o kanonizację bpa Stanisława²². Dzieło składa się z 35 rozdziałów, które zawierają: opowieść o samym Stanisławie (rozd. 1–18), krótki rys historii Polski od panowania Bolesława Chrobrego do czasów Bolesława Śmiałego (rozd. 19–29), informację o długoletnich wojnach Bolesława Śmiałego i pobycie rycerzy polskich poza granicami kraju, jako tło i bezpośrednia przyczyna konfliktu króla z biskupem, zakończonego zabójstwem Stanisława (rozd. 30–33), epilog przedstawiający odmienne losy króla i biskupa oraz diametralnie odmienne czasy Chrobrego i Bolesława Śmiałego (rozd. 34–35). *Żywot większy św. Stanisława* został napisany już po uroczystościach kanonizacyjnych – między 1257 a 1261 r. Jest on znacznie obszerniejszy i składa się z przedmowy i trzech części podzielonych na rozdziały. W przedmowie autor przedstawił plan swego dzieła: dzieje życia (*vita processus*), przebieg męczeństwa (*passionis cursus*) i chwałę pośmiertną św. Stanisława (*victoriae triumphus*), a następnie przedstawił się i wspomniął o zleceniodawcach napisania tego żywota – bp. Janie Prandocie (1242–1266) i kapitule krakowskiej. Zapowiedziany plan nie pokrywa się z podziałem utworu na części. Część pierwsza obejmuje 14 rozdziałów i rozpoczyna się od nakreślenia historii kraju za panowania Bolesława Chrobrego i Mieszka II (rozd. 1–3), po czym następuje opis życia Stanisława (rozd. 4–14), kończący się dopiero w drugiej części (rozd. 1–18), składającej się z 27 rozdziałów. Kolejne rozdziały w drugiej części stanowią opis męczeństwa biskupa i cudów po jego śmierci (rozd. 19–27). Trzecia część posiada 57 rozdziałów, w których mieści się relacja na temat translacji doczesnych szczątków Stanisława w 1088 r. i cudów dokonujących się za jego wstawiennictwem (rozd. 1–55) oraz kanonizacji (rozd. 56), a także podniosła mowa z powodu wyniesienia krakowskiego męczennika do chwały ołtarzy (rozd. 57)²³. Spod pióra Wincentego z Kielczy wyszła również sekwencja *De sancto Stanislao* (incipit: *Jesu Christe, rex superne*). Ponadto przypisuje się jemu autorstwo sekwencji o św. Stanisławie *Laeta mun-*

²⁰ W. KĘTRZYŃSKI (wyd.), *Vita s. Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita minor)*, Monumenta Poloniae Historica 4, Lwów 1884, s. 238–285; M. PLEZIA (oprac.), *Żywot mniejszy św. Stanisława*, w: TENŻE (oprac.), *Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, tłum. J. Pleziowa, Warszawa 1987, s. 97–150.

²¹ W. KĘTRZYŃSKI (wyd.), *Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior)*, s. 235–344.

²² Na temat autora i datacji obu żywotów zob. G. LABUDA, *Twórczość hagiograficzna*, s. 103–107; M. PLEZIA (oprac.), *Żywot mniejszy św. Stanisława*, s. 97, 104–105; TENŻE (oprac.), *Żywot większy św. Stanisława*, s. 235–238; A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Wincenty z Kielczy*, s. 49–51.

²³ G. LABUDA, *Twórczość hagiograficzna*, s. 112–113.

*dus*²⁴, rymowanego oficjum brewiarzowego o św. Stanisławie *Dies adest celebris*, zawierającego hymn *Gaude Mater Polonia*²⁵, *Zaginionej kroniki dominikańskiej*²⁶ i upatruje się w nim redaktora *Rocznika kapituly krakowskiej*²⁷. Uważa się, że do niektórych swoich dzieł skomponował muzykę²⁸.

2. Peregryn z Opola

W tym samym czasie, na przełomie XIII i XIV w., żyło dwóch dominikanów o imieniu Peregryn. Stąd należy odróżnić Peregryna z Opola od Peregryna z Legnicy²⁹. Tego ostatniego zapewne można identyfikować z lektorem kon-

²⁴ K. BUDZYK (red.), *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. III, Warszawa 1965, s. 394.

²⁵ W. SCHENK, *Kult liturgiczny św. Stanisława biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*, Lublin 1959, s. 73–105; TENŻE, *Dies adest celebris*, EK 3, k. 1319–1320; M. JĄGOSZ, *Gaude Mater Polonia*, EK 5, k. 887; T. MICHAŁOWSKA, *Średniowiecze*, Warszawa 1997, s. 233–236.

²⁶ G. LABUDA, *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w „Rocznikach Królestwa Polskiego” Jana Długosza. Próba rekonstrukcji*, Poznań 1983. Weryfikacji hipotezy G. Labudy, z podważaniem koncepcji o funkcjonowaniu już w latach sześćdziesiątych XIII w. jednej dużej *Zaginionej kroniki dominikańskiej* i przyjęciem możliwości istnienia mniejszych rozmiarów jakiegoś dominikańskiego rocznika, który proponuje nazwać *Rocznikiem dominikanów krakowskich*, oraz opowiedzeniem się za jedynie częściowym autorstwem Wincentego z Kielczy, dokonał: M. ZDANEK, „*Zaginiona kronika dominikańska z XIII wieku. Próba nowego spojrzenia*”, w: T. JUREK, I. SKIERŚKA (red.), *Fontes et historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*, Poznań 2007, s. 245–282. Poglądy Zdanka poparł: K. OZÓG, *Uwagi o potrzebach i perspektywach w zakresie badań nad dziejami dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu ze szczególnym uwzględnieniem ich kultury intelektualnej i duchowej*, w: H. GAPSKI, J. KŁOCZOWSKI, J.A. SPIEŻ (red.), *Dzieje dominikanów w Polsce XIII–XVIII wiek. Historiografia i warsztat badawczy*. Studia nad historią dominikanów w Polsce 4, Lublin 2006, s. 119–121.

²⁷ Tekst *Rocznika kapituly krakowskiej* wraz z omówieniem zob. Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA (wyd.), *Monumenta Poloniae Historica. Series nova*, t. V, Warszawa 1978, s. XXX–XLII, 19–105. Zdaniem G. Labudy, znany nam *Rocznik kapituly krakowskiej* został zredagowany ok. 1266 r. przez Wincentego z Kielczy jako ekscerpt z zaginionego, dawniejszego rocznika kapitulnego krakowskiego. Do takiego wniosku doszedł on, analizując zapiski rocznikarskie w żywotach św. Stanisława zob. G. LABUDA, *O nowym wydaniu najstarszych roczników krakowskich*, „*Studia Źródłoznawcze*” 26 (1981), s. 183, 187; TENŻE, *Zapiski rocznikarskie w „Żywotach św. Stanisława” Wincentego z Kielczy*, „*Studia Źródłoznawcze*” 34 (1993), s. 29, 36, 39; A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Wincenty z Kielczy*, s. 52. Jeśliby przyjąć, że Wincenty z Kielczy wykazywał aktywność pisarską jeszcze ok. 1266 r., to należałoby przesunąć rok jego śmierci z ok. 1261 na ok. 1266 r. zob. R. SKRZYNIARZ, *Wincenty z Kielc*, k. 664.

²⁸ A. WITKOWSKA, J. NASTALSKA, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. I, s. 262; A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Wincenty z Kielczy*, s. 52.

²⁹ Na temat rozróżnienia obu postaci zob. G. MEERSSEMAN, *Notice bio-bibliographique sur deux frères Prêcheurs silésiens du XIVe, s. Nommés „Peregrinus”*, „*Archivum Fratrum Praedicatorum*” 19 (1949), s. 266–274; J. KŁOCZOWSKI, *Dominikanie polscy na Śląsku*, s. 244–246; P. KIELAR, *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*, w: J. KŁOCZOWSKI (red.), *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, t. I, Warszawa 1975, s. 319–320, 460, 503–504; W. BUCICHOWSKI, *Lista lektorów dominikanów*

wentualnym we Wrocławiu³⁰. Peregryn z Opola urodził się ok. 1260 r. W bulli papieża Jana XXII z 1 maja 1318 r. został określony jako *Peregrinus Opoliensis*, stąd przyjmuje się, że pochodził z Opola³¹. Wstąpił do klasztoru dominikanów w Raciborzu ok. 1275 r. i w tymże mieście ukończył szkołę konwentualną. Być może dlatego Jan Długosz nazwał go *Peregrinus Rathiboriensis*³². W 1303 r. był spowiednikiem księcia raciborskiego Przemysła i przeorem dominikanów w Raciborzu (*Frater Peregrinus prior fratrum Predicatorum de Rathibor confessor noster*)³³. Głosił kazania w kolegiacie pod wezwaniem św. Tomasza Kantuaryjskiego na raciborskim zamku i w kościele dominikanów pod wezwaniem św. Jakuba w Raciborzu. Uważany jest za „inspiratora fundacji dominikanek raciborskich”³⁴. W 1305 r. piastował urząd przeora konwentu św. Wojciecha we Wrocławiu (*Frater Peregrinus prior Vratislaviensis et Rathiboriensis frater*)³⁵. Jesienią tego samego roku kapituła prowincjalna Zakonu Kaznodziejskiego zebrana w Pozdawilku (Pasewalk) na Pomorzu wybrała go na prowincjała polskiej prowincji dominikanów. Urząd prowincjała sprawował dwa razy: w latach 1305–1312 i 1322–1327, chociaż tą godnością obdarzono go trzy razy. W 1312 r. nie przyjął ponownego wyboru³⁶. Jako prowincjał przewodniczył kapitule prowincjalnej zebranej 7 października 1310 r. w Elblągu, podczas której ustosunkowano się do działań Zakonu Krzyżackiego, wystawiając mu pochlebne świadectwo i zauważając jego zasługi na polu działalności duszpasterskiej³⁷.

---

skich prowincji polskiej od erygowania prowincji (1225) do roku 1525, „Przegląd Tomistyczny” 6-7 (1997), s. 187.

³⁰ K. KACZMAREK, *Szkoły i studia polskich dominikanów*, s. 420.

³¹ P. CHLUMECKY, J. CHYTIL (wyd.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. VI, Brünn 1854, nr 131, s. 101; C. GRÜNHAGEN, K. WUTKE (wyd.), *Regesten zur schlesischen Geschichte*, t. V, CDS 18, Breslau 1898, nr 3788, s. 80.

³² J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. III, A. PRZEZDZIECKI (wyd.), Opera omnia 9, Cracovia 1864, s. 452.

³³ CDS 2, nr 26, s. 22.

³⁴ J. WOLNY, *Wprowadzenie*, w: TENŻE (red.), *Peregryn z Opola. Kazania „de tempore” i „de sanctis”*, Kraków – Opole 2001, s. 30–31.

³⁵ J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. III, s. 452.

³⁶ ACP, s. XXXVI, 11.

³⁷ W tle toczył się spór polsko-krzyżacki, dotyczący zagarnięcia Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków i dokonanej przez nich rzezi w Gdańsku 13 listopada 1308 r. na polskim rycerstwie, gdańskiej szlachcie i mieszkańcach miasta. R. PHILIPPI, A. SERAPHIM (wyd.), *Preussisches Urkundenbuch*, t. II, cz. 1, Königsberg 1935, nr 19, s. 12–13; D.A. DEKAŃSKI, *Postawa dominikanów polskich w latach 1310–1339 wobec kwestii zajęcia przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego*, „Rocznik Gdański” 52 (1992), s. 23–26; TENŻE, *Dominikanie polscy wobec zajęcia przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego w latach 1308–1309*, w: J. KŁOCZOWSKI, J.A. SPIEŻ (red.), *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*

Ok. 1312 r., po odrzuceniu wyboru na prowincjała, osiadł w klasztorze w Raciborzu, gdzie pracował nad organizacją klasztoru dominikanek³⁸. W 1316 r. był świadkiem sprzedaży 4 jatek mięsnych ulokowanych w Żorach, dokonanej na rzecz Ofki i pozostałych raciborskich dominikanek, przez cysterskiego opata Mikołaja z Rud (*Frater Peregrinus quondam provincialis*) i potwierdzonej przez księcia raciborskiego Leszka³⁹. 1 maja 1318 r. papież Jan XXII mianował Peregryna inkwizytorem na diecezje wrocławską i krakowską⁴⁰. Ok. 1327 r. ustąpił on z urzędu inkwizytora⁴¹. Ostatni raz wystąpił 6 kwietnia 1333 r. jako świadek (*Peregrin eiam antiquus*) wraz z Mikołajem, przeorem wrocławskich dominikanów, na dokumencie prowincjała polskiej prowincji dominikanów Macieja, wystawionym we Wrocławiu dla tamtejszych dominikanek⁴². Prawdopodobnie ostatnie lata spędził w klasztorze we Wrocławiu, za czym przemawia zapisek w nekrologu wrocławskich dominikanów pod dniem 8 stycznia (*Obiit frater Peregrinus de Rattiboria, prior Wratislaviensis, quondam provincialis Poloniae*)⁴³. Zmarł po 1333 r.⁴⁴

---

alna, Studia nad Historią Dominikanów w Polsce 3, Poznań 2002, s. 260–261; R. KUBICKI, *Środowisko dominikanów konraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2007, s. 29, 69.

³⁸ A. PODSIAD, *Wstęp edytorski*, w: R. TATARZYŃSKI (wyd.), *Peregrini de Opole sermones „de tempore” et „de sanctis”*, Warszawa 1997, s. XI.

³⁹ CDS 2, nr 26, s. 23; C. GRÜNHAGEN, K. WUTKE (wyd.), *Regesten zur schlesischen Geschichte*, t. V, nr 3544–3545, s. 1.

⁴⁰ P. CHLUMECKY, J. CHYTIŁ (wyd.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. VI, Brünn 1854, nr 131, s. 101; C. GRÜNHAGEN, K. WUTKE (wyd.), *Regesten zur schlesischen Geschichte*, t. V, nr 3788, s. 80.

⁴¹ Z. MAZUR, *Powstanie i działalność inkwizycji dominikańskiej na Śląsku w XIV w.*, „Nasza Przeszłość” 39 (1973), s. 182; W. SZYMBORSKI, *Uwagi o odpustach związanych z średniowieczną inkwizycją w Polsce*, w: P. KRAS (red.), *Inkwizycja papieska w Europie Środkowo-Wschodniej*, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie 7, Kraków 2010, s. 262.

⁴² C. GRÜNHAGEN, K. WUTKE (wyd.), *Regesten zur schlesischen Geschichte*, t. VI, CDS 22, Breslau 1903, nr 5215, s. 183.

⁴³ *Mortilogium defunctorum in conventu S. Adalberti*, BUWr, IV F 222, s. 2; A. PODSIAD, *Wstęp edytorski*, s. XIII.

⁴⁴ R. SKRZYNIARZ, *Peregryn z Opola*, EK 15, k. 282; W. MROZOWICZ, *Peregryn z Opola*, w: J. LYSZCZNA, D. ROTT (red.), *Słownik pisarzy śląskich*, t. I, Katowice 2005, s. 107; A. PODSIAD, *Wstęp edytorski*, s. XIII; J. WOLNY, *Peregryn z Opola*, w: E. ROSTWOROWSKI (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXV, Wrocław 1980, s. 599. Według niektórych autorów Peregryn urodził się krótko przed 1260 r., a zmarł w 1334 r. albo 8 stycznia po 1335 r. we Wrocławiu – zob. J. ROSTROPOWICZ, *Peregryn [Peregrinus] z Raciborza (lub z Opola)*, w: TAŻ (red.), *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. I, Łubowice – Opole 2005, s. 207; G. GIERATHS, *Peregrinus*, LThK (wyd. 2), t. VIII, k. 270; W. MARSCHALL, *Peregrinus v. Opehn*, LThK (wyd. 3), t. VIII, k. 27.

Peregryn z Opola zasłynął jako wybitny kaznodzieja. Zachował się zbiór ok. 250 jego kazań⁴⁵. Powstawały one w Raciborzu w latach 1297–1304. Zbiór *de tempore* obejmuje 65 kazań od I niedzieli Adwentu do XXV niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego. Cykl *de sanctis* zawiera 63 kazania na cały rok kościelny od św. Andrzeja apostoła do św. Katarzyny dziewicy, w tym kazania o świętych polskich (św. Wojciechu, św. Stanisławie biskupie, św. Wacławie, św. Jadwidze Śląskiej). Kazania Peregryna przepisywano w ciągu stuleci. Najstarszy znany rękopis powstał w cysterskim klasztorze Altzelle w Miśni w 1305 r. (*Explicit Peregrinus de sanctis finitus anno domini MCCCXV*), a obecnie jest przechowywany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lipsku (sygn. 442). Do 1500 r. kazania Peregryna były siedmiokrotnie wydawane drukiem (1474–1477, 1481, 1484, 1485, 1493, 1495 r.), a potem jeszcze w 1501 i 1505 r. Przy redakcji swoich kazań Peregryn czerpał z kazań Jakuba de Voragine bądź kopiował ich schematy, a zwłaszcza z dzieła tegoż autora zatytułowanego *Złota legenda*. Wykorzystał również liczne *exempla*, bajki, legendy, motywy symboliczne i apokryficzne oraz dzieła patrystyczne, utwory hagiograficzne (o św. Wojciechu, św. Stanisławie i św. Jadwidze), a także inne dzieła średniowieczne. W jego kazaniach przeważają kwestie moralne nad dogmatycznymi. Poruszał m.in. następujące zagadnienia: grzech, kara, pokuta, szatan, potępienie, dobroć Boża, łaska, zbawienie, cnoty (miłość, wiara, nadzieja), spowiedź i jej warunki, grzechy różnych stanów, uczynki miłosierdzia, jałmużna i ubóstwo. Oprócz treści teologicznych wprowadzał również narracje w postaci opowiadań ze świata zwierząt i natury oraz przykłady z życia ludzkiego⁴⁶.

3. Mikołaj Lypoldi

Na specjalną uwagę, ze względu na wykształcenie i przebieg kariery naukowej, zasługuje Mikołaj, syn Leopolda (Lipolda, stąd określany jako Mikołaj Lipoldowic), pochodzący najprawdopodobniej z Raciborza. Zdaniem Stanisława Do-

⁴⁵ Kazania zostały wydane w języku łacińskim i w tłumaczeniu na język polski – zob. R. TATARZYŃSKI (wyd.), *Peregrini de Opole*, J. WOLNY (red.), *Peregryn z Opola. Kazania „de tempore” i „de sanctis”*, Kraków – Opole 2001.

⁴⁶ J. WOLNY, *Łaciński zbiór kazań Peregryna z Opola i ich związek z tzw. „Kazaniami gnieźnieńskimi”*, w: J. LEWAŃSKI (red.), *Średniowiecze. Studia o kulturze*, Warszawa 1961, s. 181, 183, 187; J. WOLNY, *Uwagi o kaznodziejstwie dominikańskim w Polsce średniowiecznej*, w: J. KŁOCZOWSKI (red.), *Studia nad historią dominikanów*, t. I, s. 547; H.J. SOBECZKO, *Peregryn z Opola i jego związek z Raciborzem*, w: F. WOLNIK (red.), *Świętość na ziemi raciborskiej*, Sympozja 76, Opole 2009, s. 60–61.

brzanowskiego urodził się on ok. 1350 r.⁴⁷ Wstąpił do Zakonu Kaznodziejskiego już po ukończeniu studiów na wydziale filozoficznym (*artium*), gdyż w źródłach spotykamy go z tytułem *magister artium*. Według Roberta Świętochowskiego studia zakonne z zakresu *artium* odbył we Włoszech w latach 1371–1374 (w Urbino, Pizie i Sienie)⁴⁸. Kapituła prowincjalna z ok. 1378 r. skierowała go do Raciborza w charakterze lektora filozofii (*Rathiboriensi assignamus pro magistro philosophie fratrem Nicolaum Lypoldi*)⁴⁹. Takim jawi się również 28 października 1382 r. (*Nicolaus Leupoldi lector philosophie*)⁵⁰. Z fragmentarycznych akt kapituły prowincjalnej zebranej w 1384 r. w Opatowcu wiadomo, że został nominowany na kaznodzieję generalnego (*Lipoldy*)⁵¹. W 1410 r. piastował urząd bakałarza dominikańskiego studium generalnego w Krakowie (proregens) i tamże nauczał *Sentencji*⁵². W początkach XV w. został inkorporowany w skład kolegium magistrów wydziału *artium* Uniwersytetu Krakowskiego z tytułem *magister artium* (*Frater Nicolaus Lyboldy Magister Arcium Ordinis predicatorum*). W 1420 r. był bakałarzem teologii na Uniwersytecie Krakowskim (*Frater Nicolaus ordinis Predicatorum, Magister Arcium, Sacre Theologie Baccalarius*)⁵³. Zmarł zapewne ok. 1420 r., nie zdobywszy tytułu magistra teologii⁵⁴.

Uważa się, że jest autorem fragmentu rękopisu oznaczonego sygnaturą I Q 467, przechowywanego w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu⁵⁵. Manuskrypt składa się z różnych części współprawnych, zawierających kazania, materiały kaznodziejskie i wykłady. Niektóre z nich pisane są tą samą ręką. Od Mikołaja mają pochodzić teksty na stronach 181r–191r, gdzie znajdują się: komentarz

⁴⁷ S. DOBRZANOWSKI, *Mikołaj Lypoldi*, w: H.E. WYCZAWSKI (red.), *Słownik polskich teologów katolickich*, t. III, Warszawa 1982, s. 114; K. KACZMAREK, *Szkoły i studia polskich dominikanów*, s. 417 (nr 59).

⁴⁸ R. ŚWIĘTOCHOWSKI, *Mikołaj Lyboldy*, PSB 21, s. 96; TENŻE, *Lyboldy Mikołaj*, w: TENŻE, *Słownik biograficzny oo. dominikanów w Polsce*, Kraków 1979; Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, sygn. D 119, s. 158.

⁴⁹ P. KIELAR, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w.*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 5 (1969), nr 1, s. 317.

⁵⁰ CDS 2, nr 73, s. 181.

⁵¹ T. GAŁUSZKA, *Fragmenty czternastowiecznych akt kapituł prowincjalnych dominikanów polskich w zbiorach Bayerische Staatsbibliothek w Monachium. Kapituła prowincjalna w Opatowcu w 1384 r.*, „*Studia Źródłoznawcze*” 51 (2013), s. 116, 121.

⁵² L. TELEŻYŃSKI, *De rebus provinciae Poloniae S. Hyacinthi Ordinis Praedicatorum*, Biblioteka Kórnicka PAN, rkps I F 93, s. 243.

⁵³ *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. I, Cracoviae 1887, s. 5, 49; M. ZDANEK, *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005, s. 105, 107; K. KACZMAREK, *Szkoły i studia polskich dominikanów*, s. 417 (nr 59).

⁵⁴ P. KIELAR, *Studia nad kulturą szkolną*, s. 420.

⁵⁵ Opis kodeksu zob. BUWr, *Katalog rękopisów*, t. XVII, s. 346–348.

do *Sentencji* Piotra Lombarda i kazania wygłoszone w Urbino (1371 r.), Pizie (1373 r.) oraz Sienie (1374 r.). Jego autorstwa mogą być również inne przemówienia i kazania, zebrane lub opracowane w czasie studiów we Włoszech⁵⁶.

4. *Rocznik górnośląski*

Cennym zabytkiem średniowiecznego piśmiennictwa jest *Rocznik górnośląski*, który zachował się jedynie w postaci fotokopii. Został on spisany na ostatniej karcie (k. 180v) dwuczęściowego kodeksu, stanowiącego niegdyś własność Biblioteki Uniwersyteckiej w Królewcu, oznaczonego sygnaturą 1150, a wcześniej XX 85. *Rocznik górnośląski* zawiera 26 zapisków z lat 1071–1290, z czego 18 dotyczy Małopolski i Śląska. Większość notek odnosi się do XIII w., natomiast po dwa zapiski przypadają na stulecia XI i XII. Wacław Korta uważa, że pierwotny *Rocznik górnośląski* powstał ok. 1262 r. Przemawia za tym brak zapisków między 1262 a 1278 r. w przeciwieństwie do wcześniejszych notek, pojawiających się w odstępach czasowych jednego roku bądź dwóch lat. Zawartość faktograficzna *Rocznika górnośląskiego* znajduje najwięcej odpowiedników w annalistyce małopolskiej. Stąd sądzi, że do sporządzenia jego pierwotnej wersji posłużyły: dawny *Rocznik kapitulny krakowski* i jakieś nieznane źródła (luźne zapiski lub wiadomości z tradycji ustnej). Później, ok. 1315 r., pierwotny *Rocznik górnośląski* został skopiowany i dopisano do niego kolejne notki, z których dla jednej podstawę stanowił napis na nagrobku księcia Henryka IV Prawego w kolegiacie Świętego Krzyża we Wrocławiu, a dla innych nieznane źródło⁵⁷.

Wojciech Drelicharz zwrócił uwagę, że datacja książęcego nagrobka (1315 r.), na postawie której Korta przyjął czas powstania kontynuacji *Rocznika górnośląskiego*, została w późniejszym czasie zakwestionowana i zaproponowano inną (nie wcześniej niż 1300 r., ale być może dopiero lata 1327–1335). W związku z tym stwierdził, że *Rocznik górnośląski* w znanym nam kształcie powstał później, niż dotąd przyjmowano, i jest XIV-wieczną kompilacją kilku źródeł. Koncepcja Drelicharza opiera się na przyjęciu istnienia zaginionych *Annales Polonorum* (*Annales Polonorum deperditi*), o których wiadomo z *Kroniki Dzierzwy*, powstałych w latach 1306–1325. Po 1325 r. (a przed 1330) pierwotne *Annales Polonorum* zostały zmodyfikowane, w wyniku czego powstały dwie redakcje *Annales Polo-*

⁵⁶ *Tamże*, s. 422–423; S. DOBRZANOWSKI, *Mikołaj Lypoldi*, s. 114; W. MROZOWICZ, *Mittelalterliche Handschriften oberschlesischer Autoren in der Universitätsbibliothek Breslau / Wrocław*, Archivreihe der Stiftung Haus Oberschlesien 5, Heidelberg 2000, s. 57.

⁵⁷ W. KORTA, *Średniowieczna annalistyka śląska*, Wrocław 1966, s. 105–107, 110, 142–144.

norum deperditi: „A” i „B”. Rocznik „A” w latach 1330–1340 był prowadzony dalej i z niego powstał ekscerpt, który stał się podstawą nowej kompilacji „A1”, kontynuowanej do 1360 r. Dopiero z powiększonego o kontynuację rocznika „A1” czerpał autor *Rocznika górnośląskiego*⁵⁸. Propozycja Drelicharza wydaje się interesująca i tłumacząca powstanie raczej kontynuacji *Rocznika górnośląskiego*, czyli jego dzisiejszy kształt. Jednak nie można przecież wykluczyć istnienia jego pierwotnej wersji.

Oswald Balzer, analizując wcześniej *Rocznik górnośląski*, wskazał w nim osiem błędnych dat rocznych: objęcie krakowskiego biskupstwa przez św. Stanisława w 1071 r. (faktycznie w 1072 r.), bitwa pod Zawichostem w 1196 r. (faktycznie 1205 r.), darowizna ziemi toruńskiej Zakonowi Krzyżackiemu przez Konrada mazowieckiego w 1233 r. (faktycznie w 1228 lub 1230 r.), kanonizacja św. Elżbiety w 1238 r. (faktycznie 1235 r.), przybycie do Polski legata papieskiego Jakuba w 1249 r. (faktycznie w 1248 r.), śmierć cesarza Fryderyka II Hohenstaufa w 1251 r. (faktycznie 1250 r.), kanonizacja św. Stanisława w 1254 r. (faktycznie 1253 r.), śmierć króla czeskiego Przemysła Ottokara II w 1290 r. (faktycznie 1278 r.)⁵⁹. W rzeczywistości data bitwy pod Zawichostem była w rękopisie poprawna (1205 r.), o czym Balzer nie wiedział, gdyż korzystał ze źródła drukowanego, zawierającego błąd w tej kwestii. Ponadto uznał on, że również data śmierci księcia raciborskiego Mieszka jest niewłaściwa (1206 r., a faktycznie 1211 r.), co należy przypisać kopiście⁶⁰.

Rocznik górnośląski doczekał się dwóch edycji w XIX w., przy czym drugie wydanie było przedrukiem pierwszego⁶¹. Obaj wydawcy opuścili zapisek między rokiem 1195 a 1196, informujący o objęciu tronu krakowskiego przez Mieszka III Starego w 1196 r.⁶² W miejsce datacji rzymskiej zastosowali oni cyfry arabskie. Poprawili roczną datę śmierci króla czeskiego Przemysła Ottokara II z 1290

---

⁵⁸ W. DRELICHARZ, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003, s. 453, 457, 459–460; TENŻE, *Idea zjednoczenia królestwa w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim*, Kraków 2012, s. 328–332.

⁵⁹ O. BALZER, *Walka o tron krakowski w latach 1202 i 1210/11*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II”, 1894, t. V (30), s. 335.

⁶⁰ *Tamże*, s. 337; N. MIKA, *Mieszko, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski (ok. 1142–1211)*, Kraków 2010, s. 204–212.

⁶¹ W. ARNDT (wyd.), *Annales Silesiae superioris*, w: G.H. PERTZ (wyd.), *Monumenta Germaniae historica*, t. XIX, Hannoverae 1866, s. 552–553; A. BIEŁOWSKI (wyd.), *Rocznik górnośląski*, w: *Monumenta Poloniae historica*, t. III, Lwów 1878, s. 714–716.

⁶² J. RAJMAN, *Mieszko Płatonogi, pierwszy książę opolsko-raciborski (1173–1211)*, „Kwartalnik Historyczny” 103 (1996), z. 1, s. 34–35; N. MIKA, *Mieszko*, s. 188.

na 1278 r. i błędnie wpisali rok 1196 jako czas bitwy pod Zawichostem w miejsce poprawnej daty (1205 r.) zapisanej w rękopisie⁶³.

Chociaż brak bezpośrednich danych na temat miejsca powstania i autora *Rocznika górnośląskiego*, to jednak zdaniem Wacława Korty pewne przesłanki treściowe wskazują na Racibórz i tamtejszych dominikanów. Po pierwsze, rozpoczyna się on dwoma zapiskami poświęconymi osobie biskupa krakowskiego Stanisława (*Anno Domini 1071 episcopus Stanyslaus Cracovie factus est. 1079 passus est a Boleslao iniquo*), którego propagatorami kultu byli dominikanie, a ich kościół w Raciborzu nosił wezwanie m.in. św. Stanisława. Jest jeszcze trzecia notka, która informuje o kanonizacji tegoż biskupa (*1254 beatus Stanizlaus canonizatus est*). Po drugie, zawiera trzy zapiski, które dotyczą księstwa opolsko-raciborskiego: objęcie tronu krakowskiego przez księcia raciborskiego Mieszka i jego śmierć (*1206 Mesko dux Raceburgensis tenendo Cracoviam obiit*, a faktycznie 1211 r.), zajęcie Raciborza przez biskupa ołomunieckiego Brunona (*1249 Bruno episcopus Olomutzensis Ratebor civitatem acquisivit*) i śmierć Wioli, żony księcia Kazimierza (*1251 [...] Viola domna de Opil obiit*). Warto zauważyć, że dwie ostatnie notki można znaleźć jedynie w przedstawianym źródle⁶⁴.

Wojciech Drelicharz, podobnie jak Wacław Korta, wskazał na Racibórz jako miejsce powstania *Rocznika górnośląskiego*, lecz inaczej widzi kwestię jego autora. Uważa, że są ślady (nota o Henryku IV Prawym i inskrypcja z jego nagrobka) związku autora z kręgiem kanoników kolegiaty zamkowej w Raciborzu. Została ona bowiem ufundowana przez biskupa wrocławskiego Tomasza II Zarembę, który w czasie sporu z księciem Henrykiem IV Prawym schronił się w raciborskim zamku, jako podziękowanie za doznaną gościnność i dla upamiętnienia zakończenia tego sporu. Jego apogeum było oblężenie Raciborza i pojednanie się wspomnianego biskupa z księciem w pobliżu kościoła św. Mikołaja, leżącego wówczas niedaleko miasta Racibórz⁶⁵. Odnosząc się do propozycji Drelicharza, znowu trzeba stwierdzić, że jego koncepcja tłumaczy powstanie raczej kontynuacji *Rocznika górnośląskiego*, niż jego pierwotnej wersji. W związku z tym jego ostatecznym redaktorem mógł być kanonik bądź wikariusz kolegiaty raciborskiej, co nie wyklucza tego, że jego pierwotnego autora można doszukiwać się

⁶³ W. KORTA, *Średniowieczna annalistyka śląska*, s. 105–106.

⁶⁴ *Tamże*, s. 111–112; J. SCHICKFUS, *New vermehrte schlesische Chronica vnnnd Landes Beschreibung*, Jehna 1625, cz. 4, s. 131; A. BIEŁOWSKI (wyd.), *Rocznik górnośląski*, s. 714–715; C. GRÜNHAGEN (wyd.), *Regesten zur schlesischen Geschichte*, t. I, CDS, t. VII/1, Breslau 1884, s. 307.

⁶⁵ W. DRELICHARZ, *Annalistyka małopolska*, s. 321–322.

wśród dominikanów z klasztoru św. Jakuba w Raciborzu, interesujących się historią i pragnących uwiecznić na piśmie określone wydarzenia.

Inni badacze sądzili, że oprócz Raciborza miejscem powstania *Rocznika górnośląskiego* mogło być Opole⁶⁶. Jednak to miejsce wydaje się mało prawdopodobne, zważywszy zwłaszcza na czas redakcji pierwotnego *Rocznika górnośląskiego* (ok. 1262 r.), gdyż wówczas konwent dominikanów w Opolu jeszcze nie istniał. Zgodnie z prowadzonymi badaniami, Bracia Kaznodzieje przybyli do Opolu w latach osiemdziesiątych XIII w., a pierwsza wzmianka o ich klasztorze i kościele pochodzi z 17 listopada 1295 r.⁶⁷

W ostatnim czasie Norbert Mika stwierdził, że *Rocznik górnośląski* jest w istocie *Rocznikiem raciborskim I*, który powstał w murach klasztoru dominikanów w Raciborzu, a jego autorem może być Wincenty z Kielczy⁶⁸. Pogląd Miki, ze względu na miejsce sporządzenia *Rocznika górnośląskiego*, wydaje się słuszny, ale jedynie odnośnie do jego nazewnictwa. Trzeba bowiem zauważyć, że Wacław Korta wyraźnie odróżniał zaginiony czy też domniemany *Rocznik raciborski I* z około połowy XIII w. od pierwotnego *Rocznika górnośląskiego* z trzeciego ćwierćwiecza tego stulecia⁶⁹. Podobnie Gerard Labuda, podejmując myśl Korty, uważał, że istniał *Rocznik raciborski* dominikańskiego pochodzenia, z którego czerpał autor *Rocznika górnośląskiego* i Jan Długosz, pisząc swoje *Annales*⁷⁰. Natomiast Wojciech Drelicharz wprowadził do tej dyskusji możliwość istnienia jeszcze zaginionego *Rocznika opolskiego*, będącego dziełem opolskich franciszkanów, który miał stanowić źródło dla autora *Rocznika górnośląskiego*⁷¹. Wydaje się, że doszukiwanie się kolejnego zaginionego źródła nie jest do końca właściwe.

⁶⁶ O. BALZER, *Walka o tron krakowski*, s. 334; W. KĘTRZYŃSKI, *O rocznikach polskich*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II”, 1897, t. IX (34), s. 230; E. RYMAR, *Kiedy Mieszko Płatonogi panował w Krakowie?*, „Roczniki Historyczne” 65 (1999), s. 8.

⁶⁷ J. KŁOCZOWSKI, *Dominikanie polscy na Śląsku*, s. 304; W. IRGANG, *Schlesisches Urkundenbuch*, t. VI, Köln – Weimar – Wien 1998, nr 225, s. 183–184; E. WÓŁKIEWICZ, *Stan badań nad średniowiecznymi dziejami klasztoru dominikanów w Opolu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Historia” 35 (1998), s. 30–32; A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Jeszcze o początkach klasztoru dominikanów w Opolu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Historia” 35 (1998), s. 22; TAŻ, *Książęta opolscy a klasztor dominikanów w Opolu*, w: A. BARCIAK (red.), *Święty Jacek Odrowąż*, s. 125–126; TAŻ, *Szkoły i studia dominikanów opolskich w czasach nowożytnych na tle szkolnictwa dominikańskiego na Śląsku*, „Nasza Przeszłość” 117 (2012), s. 215.

⁶⁸ N. MIKA, *Dzieje ziemi raciborskiej*, Kraków 2012, s. 59–60.

⁶⁹ W. KORTA, *Średniowieczna annalistyka śląska*, s. 332, 340, 346.

⁷⁰ G. LABUDA, *Zaginiona kronika*, s. 153–154.

⁷¹ W. DRELICHARZ, *Richtungen in der Entwicklung der kleinpolnischen Annalistik im 13.–15. Jh.*, w: J. WENTA (red.), *Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa. Projekte und Forschungsprobleme*, Toruń 1999, s. 64, 71; W. MROZOWICZ, *Średniowieczne roczniki śląskie (u progu prac nad nowym wydaniem)*, w: K. RUCHNIEWICZ, J. TYSZKIEWICZ, W. WRZESIŃSKI (red.),

O wiele bardziej przemawia koncepcja Korty, przyjmująca istnienie zaginionego *Rocznika raciborskiego I*, który stanowił podstawę dla pierwotnego *Rocznika górnośląskiego* i *Annales* Jana Długosza.

5. Kodeks lekarski

Dziełem częściowo sporządzonym w klasztorze dominikanów w Raciborzu, zdaniem Kazimierza Dobrowolskiego, był kodeks lekarski. W 1933 r. znajdował się on w Muzeum Brytyjskim w Londynie, oznaczony sygnaturą 22668, a dalsze jego losy są nieznane. Składał się on z 137 kart. Został oprawiony w pierwszej połowie XV w. w diecezji płockiej lub wrocławskiej, o czym wiadomo z zapisków na kartach ochronnych rękopisu (antefolium i postfolium). Na antefolium były dwie supliki w sprawie beneficjów kościelnych w diecezji wrocławskiej, a na postfolium (k. 137r) wykorzystano dokument z 1418 r., dotyczący klasztoru norbertanek w Płocku. Kodeks zawierał teksty spisane w XIII i XIV w., a wśród nich szereg traktatów medycznych: Johannitius, *Isagoge in parvam artem Galeni* (k. 2r–10r); Hipocrates, *Prognostica* (k. 11r–17r); Magister Bartholomeus, *Practica* i *Pomum ambrosie seu de syrups* (k. 82r–84r); traktat o ziołach leczniczych (k. 95r–97v); Petrus de Musaria, *Praxis medica* (k. 98r–122r); Rogerus Parmensis, *Practica magna* (k. 124r–136v). Na marginesach tego ostatniego traktatu widniało wiele botanicznych glos polskich z pierwszej połowy XIV w., które należały do najstarszych zabytków w języku polskim (np. „kadzidło”, „paprocz”, „paprotka”, „pasternak”, „rozchodnik”). Na karcie 124r umieszczony był dopisek: *scriptus in Rathibor MCCCXXXIII*. Na antefolium znajdowała się notka proveniencyjna z pierwszej połowy XV w.: *Liber magistri Johannis Poloni*. Jednak trudno jest powiedzieć, kim był tenże mistrz Jan Polak, do którego należał omawiany rękopis⁷².

Problem stanowi ustalenie autora kodeksu. Kazimierz Dobrowolski wskazał jedynie na częściowe autorstwo raciborskich dominikanów⁷³. Antoni Polański, powołując się na pracę Dobrowolskiego, napisał, że autorem traktatu o ziołach leczniczych był dominikanin Mikołaj z Jawora (ok. 1334 r.)⁷⁴. Tę informację

Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 roku, t. II, cz. 1, Toruń 2000, s. 115; W. DRELICHARZ, *Annalistyka małopolska*, s. 320–324.

⁷² K. DOBROWOLSKI, *Studia nad kulturą naukową w Polsce do schyłku XVI stulecia*, Warszawa 1933, s. 91–92.

⁷³ *Tamże*, s. 91.

⁷⁴ A. POLAŃSKI, *Oświata i kultura polska w Raciborzu*, „Biuletyn Nauczania Opolskiego” (1960), nr 2 (6), s. 51.

za Polańskim powieliła Krystyna Zawadzka⁷⁵. Jednak trzeba jasno stwierdzić, że Dobrowolski nie typował na autora żadnej imiennie określonej osoby. Autor wskazany przez Polańskiego wydaje się zmyślony. Jednak ze względu na brak możliwości zbadania manuskryptu, problem jego autorstwa na obecnym etapie badań wydaje się nie do rozwiązania.

Badając piśmiennictwo dominikanów z epoki średniowiecza związanych z raciborskim klasztorem, można stwierdzić, że pozostawili oni po sobie dzieła: hagiograficzne, liturgiczne⁷⁶, rocznikarsko-kronikarskie, kaznodziejskie, teologiczne, a nawet medyczne. Spośród ich autorów można imiennie wskazać trzech: Wincentego z Kielczy, Peregryna z Opola i Mikołaja *Lypoldi*. Inni obecnie są nieznanymi. Pozostaje mieć nadzieję, że dalsze badania przyczynią się do odnalezienia kolejnych utworów i ich autorów.

Literature of the medieval Dominicans associated with the monastery in Raciborz

Abstract

Friar Preachers appeared in Raciborz in the years 1238–1245, and were appreciated by local princes. Probably since 1255 they had their own monastery. Already in the second half of the 13th century there was a conventual school and in the 14th century there were three particular types of schools (arts, philosophy and theology), which created the conditions to get a proper education and to the development of writing. The medieval Dominicans associated with Raciborz convention are the authors of hagiographical, liturgical annual-chronicles, preaching, theological and even medical works. The following authors are distinguished among them: canon of Krakow and the prior of the monastery in Raciborz Wincenty of Kielcza (13th century), Provincial superior of the Polish Province of the Dominicans and the inquisitor Peregrine of Opole (13th/14th century) and a superior of Dominican general studium in Krakow Mikołaj Lypoldi (14th/15th century). Their achievements as writers are a valuable resource to learn about the literary culture of the medieval Dominicans.

---

⁷⁵ K. ZAWADZKA, *Biblioteki klasztorne dominikanów*, s. 72.

⁷⁶ Na temat ksiąg liturgicznych z klasztoru raciborskich dominikanów zob. *tamże*, s. 74; B. CZECHOWICZ, „*Mesco dux et fundator vocatus qui hunc librum tibi christe*”. *Kilka uwag o późnogotyckim graduale z klasztoru dominikanów w Raciborzu*, w: A. BARCIAK (red.), *Święty Jacek Odrowąż*, s. 315–320.

Keywords: Dominicans, Racibórz, literature, Wincenty of Kielcza, Peregrine of Opole, Mikołaj *Lypoldi*, *Rocznik górnośląski*, medical code.